

# Marksizmden Liberalizme: Pratik, Teoriyi Daima Aşıyor..."

CÜNEYT ÜLSEVER\*

Ankara'nın Samanpazarı semtinde dünyaya gelmiştim. Babam lise mezunu bir banka memuru, annem ilkokul mezunu bir ev kadını idi. Ben ise, evin ilk ve son çocuğu. Samanpazarı'ndaki tek odalı evi hemen hemen hiç hatırlamıyorum. İlk anılarım Sıhhiye'deki İlkiz Sokak'ta oluşuyor. Taşkın apartmanının önce giriş katında, sonra asansörsüz bir binanın altıncı katında oturmuştuk. Şimdi bu eski bina mezbelelik bir işyeri. İş hayatında bürokrasiyi 35 yaşında ancak 22 ay tanışsam da bürokrasinin içine doğmuş idim. Babamın devlet bankasında bir memur olması sadece onu tarif etmiyor, hepimizin sosyal hayatına damgasını vuruyordu.

Bürokratlar gibi giyiniyor, bürokratlar gibi yiyip içiyor, bürokratlar gibi yaz tatillerini bankanın kampında geçiriyorduk. Temmuz ayında gideceğimiz 15 günlük kampın kurasına kadar sabreder, kurada kazanamazsak babamın üst makamlardan bir torpil bulmasını heyecanla beklerdik. Allah var, Rahmetli bu konularda çok iyi idi. Mayıs ayında bir gece sevinçli haberi getirirdi. Çalmadık kapı bırakmaz, örneğin Maliye Bakanlığı'ndan bir memleketlisi baş müfettiş bulur, o babamın çalıştığı bankanın müdürüne telefon eder, bizim kapıdaki oda ayarlamırdı. Ancak babamın yaptırdığı torpillerin boyutu bu kadar olurdu. Biz de bunun bildiğimiz için daha fazlasını zorlamazdık.

\* Dr. Cüneyt ÜLSEVER, İnsan Kaynakları Uzmanı

Ankara'da o yıllarda neredeyse herkes bürokraside çalıştığı için insanlar hep birbirine benzerdi. Ayacağınızda lastik ayakkabılarınız, sırtınızda ise büyüyen komşunun oğlunun ona artık küçük gelen ceketi olurdu. Başkasının elbisesini giymek, değil ayıp sayılmak, neredeyse özenilen bir olgu idi. Fiyakalı bir cekete daha sahibinin üzerinde iken göz koyar, annelerimizi önden uyarırdık. Mahallede statü farkı, siyah makam arabası olan babaların akşam eve yine bir bürokrat olan şoför ile getirilmesi ile belirirdi. O amcalardan biraz çekinirdik. Zira onların makamının babalarımızın makamından üstün olduğunu bilir, yapacağımız bir yanlışla babalarımızın kariyelerini etkilenmekten korkardık. Eh! bu amcaların oğulları da bizden biraz farklı olurlardı, mahalle maçlarında takım kaptanlığı onlara düşerdi. Zira en sık top da, onlara Beyoğlu'ndan getirilmiş top olurdu.

İnsanların bu kadar birbirine benzediği, statü farkının liyaketten değil, kayırma ile elde edilen makam farkından oluştuğu, var olabilmek için bir gruba ait olmanın mecburiyet olduğu, torpilin övüldüğü, "Allah devlete zeval vermesin, aç değiliz, susuz değiliz" diye dualar edildiği bir yerdin Ankara, benim çocukluk yıllarımda. Bunun tıpkısının sosyalist ülkelerde yaşandığını değil o zamanlar, koyu bir sosyalist olduğum gençlik yıllarımda da bilmiyordum. Aman böyle olmasın diye sosyalizme öykünürken, esasında, elde olanı istediğimizin hiç farkında değildim. Zira Marx'ın hiçbir eserinde sosyalizmin böyle bir tarifi yoktu. Daha doğrusu sosyalizmin bir tarifi

yoktu. Sosyalizmin Adil Düzen, Ergenekon gibi tarif edilmemesi gerekliliğini anlamam yıllarımı aldı.

Ortaokula geldiğimizde artık İstanbul'lu olmuştuk. Pek parlak bir öğrenci olduğum ve annem eğitimime olağanüstü önem verdiği için İstanbul'da Yabancı Okulların sınavına girmiş ve İngiliz Erkek Lisesi'ni kazanmıştım. Okula yakın olsun diye Nişantaşı'nda bir ev tutmuştuk. Babamın kirasından dolayı feryat ettiği ev bana önce normal gelmiş, ancak arkadaşlarımla evlerini gördükten sonra çok izbe olduğuna karar vermiştim. Babam artık ise Belediye otobüsü ile gidiyor, akşamları olağanüstü yorgun oluyordu. Adeta sırtına ilave yükler binmişti. Bu yük evvel emirde ilk defa sırtına binen "geçim sıkıntısı" idi. Ancak, İstanbul'da memur olmanın, Ankara'da memur olmaktan çok farklı bir statü olduğunu, galiba, İstanbul'a gelmeden evvel ne o, ne de biz anlayabilmiştik. Artık babam, eşitleri arasında dayılan olan bir adam değil, ezik ve yalnız bir adamdı.

Ben de kendimi bambaşka bir dünyada yeniden tarif etme mecburiyeti ile başbaşa bulmuştum. Sınıf arkadaşlarımla yazlık evlerinden, kotralarından, babalarının Mercedeslerinden bahsediyorlardı. Her yeni günde daha evvel tükettiğim, ya da tüketmediğim bir metanın bir arkadaşımın babasının fabrikasında üretildiğini öğreniyordum. Önce onlara benzemeye çalıştım. Saçıma briyontinlemeye, Eminönü'nden alınmış ayakkabılarımı hergün boyamaya başladım. Ama olmuyordu. Bende bir şeyler hep sırtıyordu. Annem eve Ankara'dan bir komşumuzun vermiş olduğu ceketini benim giymem için getirince her şeyi bir anda anladım. Sanki okulda o ceketin bana ait olmadığını herkes anlamıştı. Evet, kabul etmeliydim ki, o çocukların sadece sınıf arkadaşı idim; ancak onlar ve ben, bambaşka sosyal sınıflardan geliyorduk. Benim kendimi onlara giyim ve yaşama şeklimle kabul ettirmem imkânsızdı. Buna ne babamın gelir durumu, ne de geçmişim elveriyordu. Ben de dikkati iki uzvumu kullanarak çekmeye çalıştım. Beynimi ve yumruklarımı iyi kullanmam gerekiyordu. Sınıfın hem çalışkan, hem de kabadayı öğrencisi olacaktım.

Lise yıllarında edebiyata olan ilgimin de bana ayrı bir statü kazandırdığını keşfetmeye başlamıştım. Daha "entel" gözüküyordum. Ağır ol molla zannetsinler hesabı şu veya bu yazarın önemini ve hatta, diğerleri, önemli

buluyorsa ne kadar önemsiz olduğunu anlatmaya bakıyordum. Ve bir gün elime ansızın Leo Huberman'ın "Sosyalizmin Alfabetesi" adlı kitabı geçti. Bir kitabı okudum ve hayatım değişti. Yaşadığım tüm duyguların, çevremde gördüğüm tüm çelişkilerin cevabı bu kitapta vardı. Artık ben bir sosyalisttim. Benden daha zengin olanların bu gelirlerini ve buna bağlı olarak statülerini ne şekilde elde ettiklerini artık biliyordum. Bunların hepsi haksız kazançtı ve babam gibi emekçi insanların sırtından kazanılmıştı. Allahıma şükür, artık benim de bir yerim vardı bu dünyada. Bugün onlarındı, ama yarın bizimdi. Bu yarını hak edebilmek için de bana görevler düşüyordu. Artık bu dünyada benim de bir işlevim vardı. Kısacası dünyanın bana ihtiyaç duyduğunu keşfetmek(!) mutluluğunu nihayet yakalamıştım. Üstelik içimdeki hırsın ne kadar doğru olduğunu, bunu bastırmam değil, yoğunlaştırmam gerektiğini bir küçük kitap anlamıştı bana. Bazıları gibi bir tek kitapla yetinmeyecek kadar da beyin güdülerim gelişmişti. Artık Marksizm adını elime ne geçse okuyordum.

Bir kere Marx tarihi gelişmeyi çok doğru anlatıyordu. Hâlâ tarihsel evrimi en iyi yorumlayan düşünürlerden biri olduğunu kabul ederim.

Onun sayesinde "nerede idik nereye geldik" sarmalını çözebiliyordum artık. "Çelişkinin" tarihin en güçlü motoru olduğunu onun diyalektik yorumu çok iyi izah ediyordu. Her şeyi emeğin yarattığını söylüyordu. Bu gün "bireyi yeniden keşfederken" bu paralele düşünmüyor muyuz? Marx, ebedi sorun olan fukaralığı da izah ediyor, bunun kaderimiz olmadığını, sırtımıza çarpıyordu. Fukaralık ne Allah'ın emri idi, ne de tarihin sonu. Tek yaşamamız gereken gücümüzün farkına varmamız ve bunu hayata geçirmemizdi. Yirmi yaşında "güc bende" demenin tadını hatırlıyor musunuz?

Üniversite yıllarında artık bir "devrimciydim" Her ne kadar, Boğaziçi terbiyesi beni silahlı devrimci yapmıyorsa da artık sakallı bir devrimciydim. Ne de olsa Robert Kolej, bize elimize silah alamayacak kadar kendimizi sevmeyi öğretmişti. Bu durumu diğer okullardaki arkadaşlar korkaklık olarak yorumlasalar da, devrimin "tatlı su sosyalistleri"ne de ihtiyacı vardı. Hem canım Lenin de devrimi uzaktan izleyip, ona ihtiyaç duyulduğunda duruma el koymamış mıydı? Ben devrimin "entel" kana-

dının bir temsilcisi idim. Hiç unutmuyorum, 12 Mart'an evvel meşhur 15-16 Haziran işçi yürüyüşleri yapılırken ben Kütüphanede **Das Kapital**'i okuyordum.

Ancak, bir konuda kendime haksızlık etmemek gerekiyor. Marksist literatürün hemen hemen tüm temel yapıtlarını o dönemde ve sonraları okudum. Şu an bile bu eserler kütüphanemin baş köşesini süsler. Sovyet Bloğunun çöküşünden sonra bana Marksizmin ve dolayısı ile ideolojilerin ölmediğini söyleten, yeni dünya düzeninden değil, uzun süre yeni dünya düzensizliğinden bahsetmek gerekeceğini haykırtan hep bu eserler oldu. Peki Marx her şeyi izah ediyordu da niye devrim bir türlü gerçekleşmiyordu? O zamanlar, bunun nedeni olarak kendi aptallığımızı ve tembelliğimizi görüyordum. Biz bir türlü adam olamıyorduk. Marx o kadar haklı idi ki, gerçek onu doğrulamazsa onu değil, gerçeği sorgulamak gerekiyordu. Halbuki o yıllarda bir adam bize bakmadan usanmadan Max Weber'den bahsediyor, bizim için hiç önemi olmayan "üst yapı kurumları"nı anlatıyor, dinin toplumsal yapı içindeki önemini vurguluyor, kimlik meselesi, kültür meselesinden dem vuruyordu. O zamanlar kafamızı karıştırmaları için bizzat CIA tarafından yollandığından şüphe ettiğimiz, zamanında anlamadığım için şimdi bulabildiğim tüm eserleri okumaya çalışarak cezama ödemeye uğraştığım bu adam Şerif Mardin'dir. Varsın Şerif Hoca bu zırvaları anlatsın, Marx hiç yanılmazdı ki!

Ben devrimi gerçekleştirmeden yüksek lisans yılları geldi ve ben aynen V. I. Lenin'in yaptığı gibi doktora çalışmalarım için kapağı "düşman ülke"ye attım. Hem de CIA ajanı Şerif Hoca'nın yardımlarını alarak. Böylece hem onların iç yüzünü yakından tanıyacak, hem de onları, onlardan devşirdiğim bilgilerle boğacağım. Gelin görün ki kazın ayağı öyle çıkmadı.

A.B.D.'deki doktora yılları beni liberal düşünürlerle tanıştırdı. Marx'ın arkadaşı! Adam Smith vardı, Locke, Hume, Mill v.b. vardı. Milton Friedman vardı. Virginia Politik İktisat Okulu, Neo-Avusturya Okulu ve onun babası Fredrich von Hayek vardı. Üstelik ekonomi disiplini yanında sosyoloji diye ayrı bir disiplin vardı. Bunları okumadan ve üstelik onların eğitim anlayışı gereği anlamadan ders geçmek mümkün değildi.

A.B.D.'de ilk önce hayatı anlamaya çalıştım. Anlaşılan adamlar dünyayı sömürüyorlardı ama topladıkları parayı da ülkelerinde yatırıma çeviriyorlardı. Muazzam gökdelenler, otobanlar, köprüler, insanın başını döndürüyordu. Gıda maddeleri benim gibi burslu bir öğrenci için dahi oldukça ucuzdu. Üstelik herşey vardı. Teknoloji o yıllarda dahi, hayatın bizzat içine girmişti ve dışsal ekonomi nedeniyle Avrupa'dan dahi ucuz ve ileri idi.

Tanıştığım insanlar da oldukça farklı bir düşünce yapısına sahip idiler. Dünyayı cehalet seviyesinde tanımıyorlardı. Ama, bireysel haklarından bahsediyorlar, bürokrata "sivil hizmetçi" diyorlar, devleti eleştirirken "ben şu kadar vergi ödüyorum, niye hizmet aksıyor" diye kafa tutuyorlardı. Bir gece kafaları bulduğumuzda bir arkadaşın eşi aniden ağlamaya başladı ve kocasına "benimle bu halimle evlendi" diyerek minnet duygularını anlatmaya başladı. Ben "bu Amerikalılara akıl erdirilmez, herhalde kızı genelevden aldı" diye düşünürken durum anlaşıldı. Meğerse kızın babası vergi kaçakçısı imiş, böyle bir ailenin tüm bireyleri töhmet altında kalırmış. Koca da bu durumda onunla evlenerek ona büyük iyilik yapmış. Allah Allah! Biz kapitalistleri para uğruna her şeyi yapan ahlaksızlar olarak bilirken, bu ülkede vergi kaçırmak bile, sadece kanunlar açısından değil, sosyal yaptırımlar açısından da suçtu.

A.B.D.'de geçirdiğim yılların ortalanna doğru yine bana bir şeyler olmaya başladı. Burada okuduklarım ve öğrendiklerim eski bilgilerime hiç uymuyordu. Üstelik giderek yeni öğrendiklerim bana daha gerçekçi gözükmeye başlamıştı. "Yeniler"de Marx'da olmayan bir şey vardı: Birey. Marx da insanlar için önerilerde bulunuyordu ama onun için insanlar tüm özellikleri bağlı oldukları sosyal sınıf ile tarif edilen varlıklar kümesi idi. O zaman, herkesin birbirine benzemesi gerekiyordu. Halbuki çevrem baktığım zaman ne kadar insan varsa, o kadar tiyolojiye rastlamanın mümkün olduğunu gözlemliyordum. Marx'ın tarif ettiği benzer insanlar, bana çocukluğumdaki Ankara'yı hatırlatıyordu ve ben artık 1950'lerin Ankara'sında yaşamak istemiyordum.

Büyük düşünürler hep insanlar için neyin iyi olduğunu kendilerinin bildiğini iddia ederlerken, bir tek liberal ekolden olanlar, bu iddiayı taşıyorlar, herkesin kendisi için en doğruyu kendisinin bulacağını söylüyorlardı.

Onlarda insana büyük bir inanç vardı. Onlar bireyi akılla bulunacak hiçbir "rasyonel"e dayanmadan olduğu gibi görmeye çalışıyorlardı. Liberallerin tek sıkıntısı bireye engel olunması idi. Bu engel de devlet aygıtı idi. Daha doğrusu bu aygıtın üstüne vazife olmayan alanlara müdahalesi idi. Liberaller devlete müthiş kızıyorlardı.

Bu mantukla çevreme baktığım zaman muazzam bir uyum da görmeye başlamıştım. A.B.D gerçekten insanların bireysel başarıları üzerine inşa edilmiş bir ülke idi. Burada demiryolları da, telefon idaresi de, elektrik şirketleri de hep özel mülkiyette idi ve bizdekilerden çok daha verimli çalışıyorlardı. Amerikalılar, başka ülkelerdeki demokrasi problemlerini fazla umursamasalar da, kendi özgürlükleri ve hakları konusunda müthiş hassastılar. Okuduklarım ile yaşadıklarım arasındaki bu üst üste binme beni eski bildiklerimden daha fazla şüphe etmeye zorluyordu.

Bireyi keşfetmek kendimi yeniden keşfetmeye yönlendirdi beni. Ben vardım ve benim istediklerim vardı. Ben benim istediklerimi elde etmeye çalışıyordum. Bunlar Marx'ın tarif ettikleri, daha doğrusu etmedikleri ile çok fazla uyuşmuyordu. Üstelik, sosyalist ülkelerin pratikleri de hiç öyle umulanın olduğunu göstermiyordu. Bu ülkelerde binlerce üretim problemi vardı. Kıtık bu ülkeleri tarif ediyordu. Esasında özgürlükler bu ülkelerde yoktu. Her geçen gün birileri buralardan Batı'ya iltica ediyorlar ve hiç hoş olmayan şeyler anlatıyorlardı. Marksistler bile bu ülkelerden hangilerinin sosyalist olup olmadığı konusunda kendi aralarında anlaşamıyorlardı. Birbirlerini "revizyonist" olmakla, dönemlikle suçluyorlardı. Peki o zaman "tek doğru" nerede idi? "Bilimsel sosyalizm"e ne olmuştu? Bir de üstüne üstelik sosyalist ülkeler için yazılanlar ve söylenenler benim devletçi memleketime ne kadar da fazla uyuyordu. Ben artık ne istemediğimi anlamaya başlamıştım.

Bugün, dünyaya bakışımı irdelediğim zaman artık kendimi bir liberal demokrat olarak tanımlıyorum. Marksizmin öldüğünü düşündüğüm için değil bu metamorfolum. Aksine ideolojilerin kolay kolay yaratılmadığını, ancak birkaç yüzyılda bir ortaya çıktıklarını çok iyi biliyorum. Ideolojiler bir kere doğdukları zaman da kolay kolay ölmüyorlar. Marksizm bu anlamda bir ideolojidir ve benim gibi insanlar onu terk ettiği için ölmüş değil-

dir. İdeolojiler zaman zaman gerileyebilirler, itibar da yitirebilirler. Ama bir kere ideoloji olarak bir bütünlük kazandıktan sonra, son insan ölene kadar ideolojiler de var olurlar.

Benim Marksizm ile ilgili sıkıntım onun bazı paradigmaları ve metodolojisi ile ilgili. O paradigmasının başına bireyi değil, "sosyal sınıf" adı altında insanlar grubunu koyuyor. Bu insanları tamamen "ekonomik hayvan" kategorisinde ele alıyor ve onun ekonomik determinizmi "üst yapı" dediği insanların değil hal, tavır ve duygularını tarif ediyor. Marx'da sosyoloji olgusu neredeyse yok, var olduğu kadarı ile de zaten ekonomik "alt yapı" tarafından belirleniyor. Marx'da psikoloji ise hiç yok. Zaten bireyin olmadığı yerde psikolojiye yer de yok. Bunun aksi ancak bir tek Herbert Marcuse'de var. Benim böyle bir paradigma ile uyuşmam mümkün değil. Ben dünyayı bireyden kalkınarak kavramaya çalışıyorum. Bir ekonomist olarak ekonominin ağır basan payını inkâr etmem mümkün değil. Ancak, ben ekonominin her şeyi tarif ettiğini kabullenmiyorum. Üstelik insanın ekonomiden büyük çapta etkilenmekle beraber bağımsız yönlerinin de olduğuna inanıyorum. Örneğin din olgusunun ekonomi ile ilgili yönleri olabileceği gibi ondan tamamen bağımsız etki ve yaptırım alanlarının da olduğuna inanıyorum. Bu nedenle de, sosyoloji psikolojiyi ayrı disiplinler olarak kabul ediyorum. Siyaset bilimine, ekonomiye, sosyolojiye ve psikolojiye dünyayı kavramamızı yönlendiren ve adına "ideoloji" dediğimiz gözlüklerde ayrı ayrı ve bağımsız yer olduğunu düşünüyorum. Marx'a bir itirazım da tüm rasyonalist akımlarda olduğu gibi "doğruyu" akılla araması. Marksizm akıl yürüterek sosyalizmin doğru olduğuna karar veriyor. Ben akıl yürüterek, öngörü ile doğrunun bulunabileceğine inanıyorum. Doğru her ne ise pratik ile buunur. Bir takım matematiksel metodlarla ve hatta bazen akıl yürüterek ancak gelecek ile ilgili "tahmin" yapılabilir. O da "gelecek" çok uzak olmamak kaydı ile.

Ben kendi paradigmanın ortasına bireyi ve onun sonsuz yaratıcılığına olan inancımı koyuyorum. Bireyin de ancak tamamen özgür olması durumunda sonsuz yaratıcılığına kavuşacağına inanıyorum. Özgürlüğü ise bir bütün olarak görüyorum. Teşebbüs hürriyeti kadar düşünce ve vicdan hürriyetinin de aynı değerde önemli olduğunu düşünüyorum. İnsanların "gelişmeyi" en üst se-

viyeye çıkarabilmeleri için istediği gibi üretebilmeleri kadar, istediği gibi düşünebilmeleri, istediği gibi ibadet edebilmeleri, kültürel kimliğini özgürce yaşayabilmesi, düşünce yapılarını şekillendiren ana dilin serbestçe konuşabilmeleri gerekir. Özgürlüğün bir hak olarak verilmesi değil, pozitif bir hukuk mantığı ile teslim edilmesi gerekir. Bunun için de hukuk hakları sıralayan ve müdahale sınırı olarak sadece başkasının hakkının başladığı noktayı gören bir mantıkla düzenlenmelidir. İnsanları böyle bir dünyadan mahrum kılan tek neden, devlet aygıtının gereksiz müdahaleleri ve bazı hakları elinde tutma çabasıdır. Bundan dolayı, ben, yapmamız gereken tek işin devleti ait olduğu yere çekmek olduğunu düşünüyorum.

Devletin daha güçlü olabilmesi için daha küçük olması gerekiyor. Bunun söylendiği kadar kolay olmadığını tabii ki biliyorum. Böyle bir önerinin hangi "fincancı kartırları" ürküteceğinin de bilincindeyim. ama "bireye"

ulaşabilmenin tek yolu bu. Peki insanlar için en iyisi mi ne? Bunu ben bilmiyorum ve bunun tarifi kimseye düşmez. İnsanlar bugüne kadar yaptıkları gibi kendileri için en doğru ne ise onu muhakkak bulurlar. Zaten "fonksiyonel" olan yaşar, olmayan tarihe gömülür gider. İşte ben kaba hataları ile böyle düşündüğüm için liberal demokratım.

Yirmi yaşında kızgın, kimlik arayan, enerjisini nereye boşaltacağını bilmeyen ve doğallığı tanımayan bir insan olduğum için Marksisttim. Şimdi kırkdört yaşında kendimi daha iyi tanıyorum, artılarımı ve eksilerimi daha iyi biliyorum, ideallerin değil gerçeğin öneminin bilincindeyim ve doğal akışkanlığın bizi daha güzele taşıdığına inanıyorum.

Ben artık dünyayı başkasının bana biçtiği gözlükle değil, olduğu gibi seyretmek istiyorum.■